

Klaver, Miranda. "God maakt zwakke mannen sterk: Evangelische mannenbeweging De 4e Muskietier". In: Miranda Klaver en Bert de Leede (red.) *GEESTkracht, Bulletin voor Charismatische Theologie*, themanummer 'Feminisering van de kerk – zin en onzin van een beeld', najaar 2013-72:34-46.

'God maakt zwakke mannen sterk': Evangelische mannenbeweging De 4e Muskietier

Dr. Miranda Klaver

Vrije Universiteit Amsterdam

*"We zien tijdens de karakterweekenden veel mannen radicaal veranderen door een intieme ontmoeting met God, zichzelf en anderen. De avonturen in de natuur werken bevrijdend voor de ziel. Samen lachen en huilen, vechten en rusten, spelen en aanbidden smeedt de zielen aan een en zet poriën wijd open om te leven."*¹

Introductie

De evangelische mannenbeweging De 4e Muskietier, opgericht in 2008 in Nederland, is in een korte tijd uitgegroeid tot een landelijke mannenbeweging.² Vierduizend mannen kwamen in januari 2013 bij elkaar in Ede voor de landelijke ontmoetingsdag van De 4^e Muskietier.³ Nieuw en anders dan activiteiten van kerkelijke mannenverenigingen en voorgaande evangelische mannenbewegingen zijn de zg. 'karakterweekenden' van De 4^e Muskietier. In het voor- en najaar organiseert de organisatie een weekend in de Ardennen of Schotland, waar de deelnemers in teams van acht mannen de natuur in trekken. Het weekend van april 2013 was binnen een dag volgeboekt en bood plaats aan 330 mannen.⁴ De karakterweekenden worden door de organisatie omschreven als volgt: 'De teams krijgen opdrachten die hun vindingrijkheid, moed, teamgeest, uithoudingsvermogen en karakter testen. Aan de fysieke uitdagingen wordt een geestelijke inhoud gekoppeld, waardoor levenslessen de langste afstand ter wereld afleggen, die van hoofd naar het hart'.⁵

De snelle groei van de organisatie roept de vraag op met voor beweging we hier te maken hebben. Wat beweegt mannen van verschillende kerken bij elkaar te komen, te zingen, te bidden en te luisteren naar preken tijdens landelijke dagen en deel te nemen

aan survival weekenden in de natuur waarbij ze primair als *man* worden aangesproken? En hoe kan de populariteit van het karakterweekend begrepen worden in relatie tot de situatie van mannen in de kerk? Wat voor visie op mannelijkheid wordt hier gepresenteerd?

In dit artikel worden deze vragen beantwoord aan de hand van de lectuur van de beweging, met als belangrijkste publicatie het boek *De Vierde Musketier* geschreven door de oprichters Henk Stoorvogel en Theo van den Heuvel (2010) en de kernactiviteit van De 4^e Musketier: het karakterweekend. Voor de bespreking en analyse van De 4^e Musketier is gebruik gemaakt van publicaties van De 4^e Musketier, online bronnen zoals de website en Youtube filmpjes, krantenartikelen en enkele interviews met betrokkenen van de beweging. Voorafgaand wordt in vogelvlucht een kort historisch overzicht gegeven van eerdere evangelische mannenbewegingen.

Achtergrond

“Waar zijn de mannen?” vroeg een christelijke auteur in 1890 in de Verenigde Staten.⁶ Met deze vraag werd ruim een eeuw geleden de noodklok geluid wegens het wegblijven van mannen in de protestantse kerken in de Verenigde Staten. Zowel bij de opwekkingsbewegingen als in de protestantse kerken werden in de loop van de 19^e eeuw, de kerk en het geloof steeds meer het domein van vrouwen. Een antwoord op deze crisis wordt tijdens de 19e eeuw gegeven in termen van ‘Muscular Christianity’, letterlijk vertaald als ‘Gespierd Christendom’.⁷ Deze term wordt sinds die tijd gebruikt in de context van mannelijke spiritualiteit en initiatieven die gericht zijn op het aantrekkelijker maken van het christelijk geloof voor mannen.

Een goed voorbeeld van één van de eerste mannenbewegingen is de Businessmen’s Awakening of the Prayer Meeting Revival in 1857-1858 die gericht was op zakenmannen in de Verenigde Staten. De specifieke aandacht voor mannen is ook terug te vinden bij opwekkingspredikers als Dwight Moody en Billy Sunday die hun boodschap bewust op de leefwereld van mannen aanpasten waarbij Sunday zijn hoorders opriep om ‘een echte man’ te zijn door hun leven aan Jezus toe te wijden. In de twintigste eeuw gaat ‘Gespierd Christendom’ gepaard met metaforisch taalgebruik dat verwijst naar de wereld van sport, in bijzonder atletiek en de krijgsmacht.⁸

In de jaren '90 van de vorige eeuw trekt de opkomst van de evangelische mannenbeweging de ‘Promise Keepers’ in de Verenigde Staten veel aandacht. De

Promise Keepers, opgericht door de American football coach Bill McCartney, houdt massabijeenkomsten in sportstadions, die mannen van verschillende kerken bij elkaar brengen en verenigen. Mannen vinden elkaar rond zeven kernpunten: 1. Eren van Jezus; 2. Streven naar hechte vriendschap met enkele andere mannen; 3. Rein willen zijn; 4. Bouwen aan sterke huwelijken en gezinnen; 5. Toewijding aan de opdracht van eigen kerk of gemeente; 6. Bijbelse eenheid gestalte geven; 7. Gehoorzaamheid aan het grote gebod (Markus 12:30,31) en de grote opdracht van Jezus (Matt. 28:19,20).⁹ De Promise Keepers kent duidelijk overeenkomsten met opwekkingsbewegingen door de nadruk op persoonlijke bekering, op toewijding en een streven naar heiligheid en door het interkerkelijke karakter van deze mannenbeweging.

Het succes van de Amerikaanse Promise Keepers krijgt in Nederland navolging in het christelijk platform Mannen in Beweging, opgericht in 1997. Tijdens een nationale christelijke mannendag kwamen in 1999 drieduizend mannen bij elkaar. Belangrijke sprekers bij deze bijeenkomsten waren Willem Ouweneel, Henk Binnendijk en Dick Langhenkel. Ondanks het feit dat Mannen in Beweging niet is uitgegroeid tot een massale mannenbeweging¹⁰, staat het thema mannelijkheid (en vrouwelijkheid) nog steeds volop in de belangstelling in de evangelische beweging.

De opkomst van de mannenbeweging De 4e Musketier moet dan ook in de lijn van deze eerdere ontwikkelingen gezien worden. Hoewel de beweging in de Nederlandse context is ontstaan, lijkt zij meer een variant op eerdere christelijke mannenbewegingen dan een heel nieuw fenomeen.

Evangelische beweging en mannelijkheid

In zijn artikel *'Mythen maken de man, mannelijkheid en de evangelische beweging'* (1998)¹¹ analyseert Ruard Ganzevoort de evangelische constructie van mannelijkheid aan de hand van verschillende evangelische boeken die in de jaren '90 van de vorige eeuw verschijnen. Volgens Ganzevoort wordt deze lectuur gekenmerkt door een z.g. 'restauratie motief': mannelijkheid wordt zo ingevuld dat de positie van mannen hersteld wordt volgens een 'verouderde ideologie van superioriteit'.¹² Door verschillende maatschappelijke problemen te herleiden tot het verlies aan mannelijkheid in de westerse cultuur wordt, met beroep op de bijbel, gepleit voor een terugkeer naar traditionele beelden van mannelijkheid. Het overall devies in deze boeken luidt daarom: wees een 'echte' man wat inhoudt dat mannen leiding moeten

geven en verantwoordelijkheid moeten dragen.¹³ De verklaring voor deze trend ziet Ganzevoort vooral tegen de achtergrond van veranderde verhoudingen tussen mannen en vrouwen als gevolg van vrouwenemancipatiebewegingen, die tot meer ruimte voor vrouwen in de samenleving - inclusief de kerk - heeft geleid. Aan de oppervlakte gezien lijkt deze evangelische oproep aan mannen positief uit te werken: mannen worden meer betrokken bij hun gezin en bij de kerk. Echter, volgens Ganzevoort ontbreekt in deze ideologie een kritische reflectie op machtsverhoudingen. De macht van mannen over vrouwen wordt niet gethematiseerd maar als uitgangpunt genomen, constateert Ganzevoort. Impliciet wordt een ideologie van de macht gepropageerd terwijl het evangelie een andere weg leert: niet het herstellen van de macht maar het afleggen van de macht, de weg van het kruis.

Anders dan de huidige inzichten van genderstudies waarin verschil gemaakt wordt tussen biologische verschillen (geslacht) en de culturele invulling van biologische verschillen (gender) die per tijd en cultuur geconstrueerd worden, wordt in veel evangelische boeken een essentialistische visie op mannelijkheid (en vrouwelijkheid) gehanteerd: geslacht en gender worden daarin niet onderscheiden. Volgens Ganzevoort komen in de evangelische lectuur twee ideaaltypen van mannelijkheid naar voren: de 'nieuwe man' en de 'wildeman'. De nieuwe man is de gevoelige man 'die de vrouwelijke kant in zichzelf is gaan ontdekken', een man die 'teder en sterk tegelijk is'. De 'wildeman' is de 'man die in eenheid met de natuur zijn innerlijke oerkracht herontdekt'.¹⁴ Beiden typen worden christelijk ingevuld door gebruik te maken van bijbelteksten en bijbelse verhalen.

Ganzevoorts' analyse van de evangelische constructie van mannelijkheid in de jaren '90 roept de vraag op of de evangelische invulling van man-zijn veranderd is in de afgelopen twintig jaar. Wat voor ideaaltype van mannelijkheid biedt de mannenbeweging De 4e Muskietier in haar discours en praktijken? Om deze vragen te beantwoorden begin ik met een analyse van het lijfboek van de beweging, *De Vierde Muskietier, leven in dienst van de Koning*, geschreven door de oprichters Stoorvogel en van den Heuvel.

De 4e Muskietier: 'echte mannen zijn helden'

De naam van De 4e Muskietier beweging is geïnspireerd door de roman *De drie muskietiers* van Alexandre Dumas (1844). Anders dan de titel doet vermoeden, beschrijft

Dumas de heldendaden van vier personen waarbij de vierde waarschijnlijk verwijst naar de graaf van d'Artagnan, een musketier in het leger van de Franse koning Lodewijk XIV. Deze vierde musketier d'Argagnan fungeert in het boek *De Vierde Musketier, leven in dienst van de Koning* als het ideaaltype van man waar de mannenbeweging zich op richt. Volgens de auteurs is het leidmotiv van d'Artagnan's levensverhaal terug te leiden tot een man wiens vader het voornemen had om musketier te worden maar sneuvelde toen hij de koning probeerde te redden. Deze d'Artagnan probeert de droom om zijn vader alsnog te verwezenlijken. In de woorden van de auteurs: 'Hij is de grote held van het verhaal, we volgen hem in zijn reis vanuit het ouderlijk huis de wereld in, van jongen tot man, van gardist tot musketier. In zekere zin zijn we allemaal die vierde musketier. Ieder van ons is onderweg en gaat die reis door het leven van jongen tot man. [] .. het is één voor allen en allen voor één, en *jij* bent de grote held in de reis van jongen tot man, in het verhaal van jouw leven in dienst van de Koning'.¹⁵

Naast dit heldenverhaal gebruiken de auteurs alternatieve narratieven, die voornamelijk op bijbelse verhalen zijn gebaseerd. Deze bijbelse verhalen worden verbonden met het overkoepelende heldenverhaal en geven antwoord op de vraag waarom het ideaal van de man als held in het echte leven niet tot uitdrukking komt maar faalt. Want het ideaal van de man met de missie die tot grote daden in staat is en een queeste met goed gevolg aflegt, is niet vanzelfsprekend. In tegendeel, het proces van volwassen worden kan door allerlei oorzaken vastlopen. Anders gezegd, mannen komen niet tot hun bestemming in dit leven wegens een niet voltooid ontwikkelingsproces van jongen tot man.

Volgens de auteurs is één van de hoofdoorzaken van onvolwassenheid te vinden in de relatie tussen de man en zijn vader. Veel mannen zijn vernederd, verraden, in de steek gelaten en verwond door hun vader en hunkeren naar goedkeuring en acceptatie.¹⁶ De getraumatiseerde man heeft een z.g. 'vaderwond', een term die overgenomen is uit de Amerikaanse bestseller van John Eldredge *De ongetemde man*¹⁷. De auteurs spreken over een trauma dat leidt tot over-presteren. Het maakt de man afhankelijk van goedkeuring en bevestiging van zijn omgeving en in bijzonder van zijn vader. In dit verband wordt zowel aan het verhaal van d'Artagnan gerefereerd als aan het bijbelse verhaal van David die als jongste zoon door zijn vader over het hoofd wordt gezien als Samuel zijn vader vraagt om zijn zonen bijeen te roepen. Verlossing, herstel

en genezing van pijnlijke wonden is mogelijk door 'een intieme ontmoeting met Jezus, aan de boezem van de Vader'.¹⁸

Een tweede obstakel in de groei naar volwassenheid wordt in het boek de zonde van nalatigheid genoemd. Aan de hand van het verhaal van de Genesis 2 wordt de vraag gesteld wat Adam's aandeel was in het verhaal van de zondeval. Adam's taak om de hof te bewaren wordt uitgelegd in termen van verdedigen en beschermen: zowel tegen wilde dieren buiten de hof als de macht van het duister. Adam was echter nalatig in het uitvoeren van zijn taak en tijdens de verleiding van Eva zweeg hij. Adam wordt voorgesteld als een apathische man, een man die de dingen op zijn beloop laat, toekijkt en geen initiatief neemt. 'Echt' man-zijn wordt zo verbonden met de rol als initiator en beschermer. Tegelijk wordt ten aanzien van de relatie man-vrouw benadrukt dat Efeze 5 man *en* vrouw oproept tot onderdanigheid. Echter, in de uitwerking wordt de man een extra taak toebedeeld: de man dient zijn vrouw zo lief te hebben 'zoals Christus de gemeente heeft liefgehad en Zijn leven voor de gemeente heeft gegeven' (Ef.5:25). De liefde van de man moet zo diep gaan dat hij bereid is om te sterven voor zijn vrouw.¹⁹ Hoewel hier aan de hand van een bijbeltekst een bijna bovenmenselijke inspanning gevraagd wordt van de man als echtgenoot, evoceert deze bijbeluitleg het script van het heldenverhaal. Het is het beeld van de dappere prins op het witte paard die de vrouw te hulp schiet, haar redt en beschermt. Dus hoewel de opdracht tot wederzijdse onderdanigheid een gelijkwaardige relatie tussen man en vrouw veronderstelt, wordt door de specifieke rolinvulling van de man als *held* een relatie van afhankelijkheid en ongelijkheid tussen man en vrouw naar voren gebracht.

Een derde obstakel in de weg naar volwassenheid is het gebrek aan mannavrienscappcn. Aan de hand van het bijbelse verhaal over de vriendschap tussen David en Jonathan wordt de noodzaak van mannavrienscappcn en de betekenis van kameraadschap onderstreept.

Naast deze oorzaken van het falen van de man worden verschillende bijbelverhalen illustratief gebruikt om het ideaalbeeld van de christelijke man te schetsen. De avontuurlijke jager Nimrod fungeert als het tegenbeeld van de passieve 'bankzitters' in de kerk die 'niet verder komen dan zonde en schuld in de kerk'.²⁰ Jozef is de man die klappen krijgt in het leven maar door vergeving zijn missie in het leven weet te bereiken. Het verhaal van Gideon toont een man wiens missie door angst geblokkeerd wordt, roept mannen op om weerstand te bieden aan groepsdruk en daagt hen uit om

tegen de stroom in te gaan. Jacob is de antiheld die moet leren dat zelf de regie en controle houden over je leven leidt tot eenzaamheid en het afgesneden zijn van de relatie met jezelf, je geliefden en met God. Door deze selectie van bijbelse verhalen wordt mannen voorgehouden dat ze voorbestemd zijn om grote daden voor God te verrichten en dat God hen wil inzetten in zijn grote missie in deze wereld. In die zin functioneren deze bijbelse verhalen als een vorm van *empowerment* die mannen aanzet om te denken vanuit mogelijkheden, nieuwe kansen en daadkracht. Het overkoepelende narratief is een mengeling van bijbelse voorbeelden en seculiere heldenverhalen waarin een beroep gedaan wordt op avontuur en het vervullen van een missie. Daarbij wordt de man opgeroepen zijn plaats in te nemen, verantwoordelijkheid te dragen en bereid te zijn zichzelf op te offeren voor de missie die God hem geeft. Het is in dit verband niet verassend hoe Jezus getypeerd wordt. Het is Jezus die onderweg is met zijn discipelen naar de overkant van het meer en overvallen wordt door de krachten van de natuur. De auteurs zien dit verhaal als een queeste waarbij de lezer wordt gewezen op het belang om in het juiste schip aan te monteren en met anderen samen te werken. De storm verwijst naar de machten die Jezus willen vernietigen en zijn missie willen saboteren. Hoewel de slapende Jezus in de boot allesbehalve het beeld oproept van een actieve heldenrol wordt onderstreept hoe groot de macht van Jezus is: zelfs de slapende Jezus heerst over de machten. Het karakterweekend biedt deelnemers van de beweging om de heldenrol als man concreet te ervaren en een queeste met goed gevolg af te leggen zoals blijkt uit de volgende paragraaf.

Het karakterweekend: 'God maakt zwakke mannen sterk'²¹

*'Sinds mijn deelname aan het karakterweekend van De 4^e Musketier heb ik eindelijk zich op hoe mijn leven in elkaar zit., eindelijk weet ik wie ik ben. Ik ben een musketier. Het is eindelijk overzichtelijk, zwart en wit, man en vrouw.'*²²

De karakterweekenden van De 4e Musketier vormen het hart van de evangelische mannenbeweging. In het vroege voorjaar of late najaar trekken honderden mannen vier dagen intensief met elkaar op in een ruig landschap onder vaak koude en natte omstandigheden. Tijdens de survivaltocht krijgen de mannen verschillende opdrachten, die verwijzen naar bijbelse personen en narratieven die dienen als geestelijke lessen. Fysiek is de tocht zwaar: veelal niet getrainde mannen dragen een uitrusting van meer

dan 15 kilo, leggen grote afstanden af en krijgen weinig slaap. Niet alle deelnemers zijn in staat om de tocht tot een goed einde te brengen en een deel haakt onderweg af.

De organisatoren hebben primair geestelijke transformatie van de deelnemers op het oog. Door de deelnemers een zware fysieke uitdaging aan te laten gaan worden de mannen geconfronteerd met hun grenzen, lopen ze tegen zichzelf aan en leren zichzelf te overwinnen 'met Gods hulp'. Tijdens de tocht komt een viertal thema's aan bod in de vorm van de 4 G's: God, Gezin, Gemeente en Gerechtigheid²³. Deze thema's worden met voorbeelden van concrete situaties uit het leven van mannen uit de bijbel naar voren gebracht. Het oversteken van een snelstromende rivier kan zo het toneel worden van Jakob's worsteling met God, de zg. Jabboksworsteling.

'De opdracht is eenvoudig. Loop 500 meter door het water. Tegen de stroom in. Zie maar hoe ver je komt. Dit is de Jabboksworsteling. Het is de confrontatie met de 'Jakob' in ons. Het gevecht tegen de stroom is uitputtend. Mannen komen strompelend en soms huilend uit het water. De Jabboksworsteling heeft impact.'²⁴ Er wordt verondersteld dat een dergelijke opdracht bij de deelnemers tot identificatie met het leven van Jakob leidt. 'Worstelen met God maakt je tot een ander mens. Ook Jakob kwam herboren uit de rivier, want God had hem een nieuwe naam gegeven'.²⁵ Door middel van verbeelding, spel en creatieve herinterpretatie van bijbelse verhalen worden de deelnemers een intensieve vorm van participatie geboden. Zo kan een speelse vorm van zwaardvechten met stokken overgaan in het oppakken van wapens en deelnemen aan de geestelijk strijd tussen krachten van goed en kwaad. Een andere opdracht gaat nog een stap verder door identificatie met het lijden van Jezus op te roepen. De deelnemers krijgen de opdracht om door het bos te lopen met een zware balk op de rug. 'Zo beleven ze iets van wat Jezus voor ons overhad. Volwassen mannen kwamen huilend over de streep.'²⁶ Ook hier wordt een direct verband gelegd tussen een bepaalde fysieke inspanning en een bijbels narratief. Al deze opdrachten bieden op speelse wijze een vorm van participatie aan bijbelse gebeurtenissen door het oproepen van intense lichamelijke ervaringen. Hierbij wordt verwacht dat de mannen een persoonlijke ontmoeting met God zullen beleven en dat hun geloofsleven zal veranderen. Deze nadruk op verandering wijst op het bekeringsmotief binnen de 'De 4^e Muskietiers' beweging. Of zoals journalist van het Nederlands Dagblad opmerkte in zijn persoonlijk verslag van het karakterweekend in Schotland: 'Cnossen roept ons op te gaan staan als we ons leven willen veranderen. Dan zal hij voor ons bidden. Een deel gaat staan, ik

blijf wat ongemakkelijk zitten. Ik kan zo gauw niet een groot probleem in mijn leven bedenken. Ik hoop maar dat ze nu niet denken dat ik niet eerlijk en open durf te zijn.²⁷

Het karakterweekend eindigt bij het kruis. Hier krijgen de mannen de gelegenheid om hun lasten, vragen, en zonden symbolisch bij het kruis te brengen door een briefje aan het kruis te spijkeren of door een steen bij het kruis te leggen. Samen met een avondmaalsviering komen hier de traditie van de kerk, het verhaal van Jezus lijden en dood en het persoonlijke verhaal van de deelnemers bij elkaar in een unieke context van kameraadschap, fysieke uitputting en de ruige natuur. Na afloop ontvangt iedere deelnemer een rood T-shirt met een grote 4 erop: ‘jullie zijn dit shirt waardig mannen, wij zijn trots op jullie’.²⁸

Rituele transformatie en kritiek op kerk en samenleving

Vanuit de ideologische vooronderstelling dat bij veel mannen het proces van volwassen worden niet voltooid is, zijn de overeenkomsten tussen initiatierituelen en het karakterweekend opvallend. Veel culturen kennen overgangsrituelen die de verandering in sociale status van het individu van kind naar volwassene markeren. Deze rituelen hebben een herkenbare structuur waarbij men zich afzondert uit het dagelijks leven, als groep wordt ingewijd in de nieuwe sociale rol door instructie en het afleggen van testen, en waarbij men tenslotte terugkeert naar de samenleving als veranderd individu. De middenfase van overgangsrituelen heeft de antropoloog Victor Turner uitgewerkt met het begrip *liminaliteit*, een toestand waarin men zich in een ambivalente positie bevindt die zich buiten de sociale orde afspeelt. Het is een situatie waar reflectie plaatsvindt, die ruimte biedt voor spel en creativiteit en waarin een intense vorm van kameraadschap wordt ervaren, aangeduid met *communitas*. De queeste die de mannen tijdens het karakterweekend doormaken is duidelijk te herkennen in Turner's beschrijving van *communitas*. In die zin biedt het karakterweekend van De 4^e Muskietiers een krachtig ritueel format waarin persoonlijke verandering en de ervaring van solidariteit en kameraadschap samengaan. Het rode T-shirt onderstreept het inwijdingskarakter van het weekend. De deelnemer ontvangt het tastbare bewijs dat hij de inwijdingsproeven heeft doorstaan en nu opgenomen is en onderdeel uitmaakt van een nieuwe broederschap.

Behalve het sociale aspect van *communitas* biedt deze rituele ruimte volgens Turner een belangrijke plaats voor cultuurkritiek en vernieuwing van sociale relaties. In

de wijze waarop het karakterweekend vorm gegeven wordt en in de inhoud van het programma zijn verschillende vormen van kritiek te onderscheiden.

In de eerste plaats biedt het karakterweekend een vorm van kritiek op de 'softe' kerk. In de ruige natuur worden de deelnemers aan een uitputtend fysiek regime onderworpen waarbij ze gedwongen worden na te denken over God, hun relaties en de wereld. Deze thema's komen meestal in de context van het kerkelijke leven ter sprake. Religieuze ervaringen en het maken van commitments vinden hier plaats in de vrije natuur in plaats van de kerkbank. Ook qua leiderschap is hier een groot verschil met de gebruikelijke christelijke dominees: geen mannen (of vrouwen) in toga's met zorgvuldig taalgebruik maar 'stoere' mannen die de 'mannenwereld' kennen en in ruige en alledaagse taal tot het hart van mannen kunnen spreken. Henk Stoorvogel verwoordde het in een interview als volgt: 'In de kerk zitten veel verveelde mannen. Ik vind de diensten soms ook saai. Als ik kijk wanneer mijn relatie met God het meest levend was: dat was op momenten dat ik extreme dingen deed, samen met andere kerels'.²⁹ En: 'het gros van de preken is zinloos, onvoorspelbaarheid moet in het systeem van de kerk zitten'.³⁰ Daarmee poneert De 4^e Musketier beweging een belangrijke vraag naar kerken: valt er nog iets te beleven in de kerk? In hoeverre worden mannen betrokken bij de kerk en aangemoedigd om hun geloof in de praktijk te brengen en met elkaar te beleven in concrete situaties? Vraag is echter wel of deze kwestie specifiek mannen betreft of dat zij in de breedte van de kerk aan de orde is. Ook in het jongerenwerk zijn deze thema's actueel. In het huidige culturele klimaat waar beleving en ervaring belangrijke bronnen van kennis zijn, is het voor veel kerken moeilijk om voldoende aansluiting te vinden bij de veranderingen in de samenleving.

Behalve het klimaat in de kerk vestigt De 4^e Musketier ook de aandacht op het belang van de praktische vertaling van het geloof naar het alledaagse leven. Het karakterweekend dwingt de deelnemers om te reflecteren op hun persoonlijk leven, op hun relaties, zowel met God, de naaste als de wereld. Vragen rond seksualiteit, werk en gezin kunnen binnen een veilige en vertrouwde omgeving gesteld worden. Daarbij klinkt de hoopvolle boodschap dat verandering mogelijk is en dat het evangelie telkens opnieuw de mogelijkheid biedt om een nieuwe start te maken. En hoewel hier deels therapeutische elementen zijn te ontdekken, worden de deelnemers aangemoedigd om in beweging te komen en nieuwe keuzes te maken. De keuzemogelijkheden worden echter wel duidelijk aangegeven binnen een traditioneel evangelisch kader waarbij

seksualiteit begrensd is binnen het heteroseksuele huwelijk. Juist op dit vlak is een paradox aanwezig. De fysieke omgeving van het karakterweekend appelleert aan de oerman die zichzelf kan laten gaan in de vrije natuur. De natuur krijgt daarmee een ideologische lading door een eenheid tussen natuur en het lichaam te suggereren. Tegelijk moeten 'natuurlijke driften', de seksualiteit beteugeld en ingeperkt worden tot de sociale ordening van het huwelijk. In die zin is de ongetemde man een illusie; juist tijdens het karakterweekend komt de man in contact met de ongetemde man die vervolgens getemd moet worden.

Naast een kritiek op 'de kerk' evoceert het karakterweekend een kritiek op de (veronderstelde) feminisering van de man in de samenleving. Het *format* van een survivaltocht is in die zin niet neutraal maar verwijst naar bepaalde impliciete opvattingen over man zijn: 'echte' mannen houden van fysieke uitdagingen, gaan de strijd met zichzelf aan, geven niet op, komen voor elkaar op en ondersteunen elkaar. In die zin appelleert deze vorm aan de man als held, als 'survivor', en biedt het karakterweekend geen discours voor afhakers (denk aan diegenen die om bijvoorbeeld gezondheidsredenen de tocht moeten afbreken). Het beeld van de sterke, heroïsche en gezonde heteroman domineert. Door de nadruk op fysieke kracht wordt de superioriteit van de man versterkt en worden impliciet genderverschillen op een essentialistische wijze bevestigd.

Deze eenduidige nadruk op een bepaalde invulling van man-zijn is ook zichtbaar in de aandacht voor het domein van de man in het gezin. Het is opvallend hoe in het discours van De 4e Muskietier beweging, mannen als vanzelfsprekend worden aangesproken als echtgenoot. In die zin lijkt er geen of weinig ruimte voor de single man en wordt homoseksualiteit impliciet ontkend. De plaats van de man in het gezin komt in het boek *De Vierde Muskietier* weinig aan bod maar is een belangrijk onderwerp tijdens het karakterweekend. Hier domineert het traditionele evangelische discours waarin de man zijn plaats als priester voor het gezin moet innemen en geestelijke leiding moet geven aan zijn gezin. Mannen worden aangespoord om voldoende tijd te investeren in hun gezin, zowel in de relatie met hun vrouw als met hun kinderen. Uit de reacties van deelnemers en de leiding van de 4^e Muskietier blijkt dat stereotype beelden domineren. De uitspraak van medeoprichter Stoorvogel 'als een vrouw wordt als Jezus, wordt ze mooi, een man wordt sterk'³¹ doet vermoeden dat Eldredge's boek *De ongetemde man* een belangrijke bron is voor de man/vrouw beelden binnen de beweging. Eldredge

bekritiseert in zijn controversiële boek de feminisering van mannen zowel in de (Amerikaanse) samenleving als in de kerk. Daartegenover stelt hij zijn essentialistische (en conservatief stereotype) opvattingen over *de* man en *de* vrouw wier diepste vragen terug te leiden zijn tot de vraag: 'ben ik een held?' (man) en 'ben ik mooi?' (vrouw).³²

De man als gewonde held

De dominante rol van heldenverhaal impliceert een aantal belangrijke waarden in de constructie van man-zijn binnen De 4^e Musketier beweging. In de eerste plaats wordt de man voorgesteld als een held, iemand die ertoe doet, die door het leven gaat met een doel, en die ondanks tegenslag en tegenstand, zijn missie in het leven weet te vervullen. Het is de actieve, vechtlustige, heroïsche man die alles in het werk zal stellen om zijn missie te doen slagen. De man als held is daarom een man die zijn kracht gebruikt, het gevecht aangaat en overwint. Met behulp van bijbelse voorbeelden en hun eigen ervaringen creëren de auteurs een heroïsch beeld van mannelijkheid dat weinig of geen ruimte biedt voor variatie of alternatieve constructies van man-zijn.

De man als held kent echter ook een andere kant. In het verklaren van de oorzaken die een man belemmeren zijn rol als held in te nemen, klinkt een sterk therapeutische benadering door. Hier komt het beeld naar voren van de man als slachtoffer (van zijn omgeving, en in bijzonder van zijn vader), de man die door angst en passiviteit geen verantwoordelijkheid durft te nemen en de controlerende man die zijn onzekerheid probeert te verbergen. Deze constructies van de 'gewonde held' adresseren echter niet de man als dader. De selectie van bijbelse narratieven toont een eenzijdig beeld. Zo wordt David geportretteerd als een getraumatiseerde jongen door de miskening van zijn vader maar niet als dader van de moord op Uria. Het dominante helden-narratief biedt weinig ruimte voor reflectie op machtsverhoudingen en machtsmisbruik.

Opvallend is dat in het discours van De 4^e Musketier theologische reflectie op het beeld van de sterke heroïsche man ontbreekt. In het licht van met name het Nieuwe Testament komen de thema's kracht en zwakheid (Paulus), het afleggen van macht (Fil. 2) en de omkering van de macht door het kruis veelvuldig aan de orde. Het beeld van de man als held staat in schril contrast met het beeld van de navolging. De rol van leerling en pelgrim, die Jezus navolgt, is wezenlijk anders dan de rol van de held die geroepen is om grote daden voor God te verrichten. De theologische consequenties van de ideologie

van De 4^e Muskietier bevestigt een keuze voor de sterken en van superioriteit, niet alleen in de relatie tussen mannen en vrouwen maar ook tussen mannen onderling. Het essentialistische heroïsche man-beeld houdt onvoldoende rekening met de diversiteit van mannen onderling met als risico van uitsluiting en zelfs stigmatisering. De gebruikte metaforen om de identiteit van mannen te bevestigen en te construeren roepen werelden van betekenis op die bijbels worden gelegitimeerd. Reflectie op de consequenties van deze metaforen in termen van machtsrelaties, zowel binnen de kerk, het gezin als de samenleving vindt echter niet plaats.

Het is de vraag of deze constructie voldoende recht doet aan het evangelie en met name aan het verstaan van het man-zijn van Jezus in de Grieks-Romeinse context. De publieke vernedering van Jezus' kruisdood is moeilijk te verenigen met dominante culturele beelden van mannelijkheid in die tijd. Het beeld van Jezus als 'rechtvaardige martelaar' die bereid was om zich vrijwillig te laten vernederen en zijn leven op te offeren voor anderen, staat dichterbij een heroïsche interpretatie van Jezus' weg van het kruis. Maar het reduceren van deze en andere bijbelse beelden tot een enkelvoudig beeld van Jezus als 'man met een missie' doet te kort aan de meervoudige beelden die in de bijbel naar voren komen van Jezus als man.³³

De constructie van de man als held sluit beter aan bij iconische voorstellingen van mannelijke helden in de populaire cultuur. Het zijn de stereotype beelden van mannen die de hoofdrol spelen in films als *Top Gun*, *Braveheart* en de *Gladiator*. De bijbelse onderbouwing van 'man zijn' functioneert in die zin als een kapstok om het heldennarratief te onderbouwen.

De constructie van man als held lijkt Ganzevoorts' restoratiemotief van evangelische mannenbewegingen te bevestigen. De eerder genoemde ideaaltypen van mannelijkheid, de 'wilde man' en de 'nieuwe man' zijn beiden te herkennen in het discours van De 4e Muskietier. Beide typen worden verenigd in een derde ideaaltype, de man als 'gewonde held'.³⁴ Hoewel Ganzevoort de conservatieve en essentialistische constructie van mannelijkheid binnen de evangelische beweging vooral verklaart als een reactie op de maatschappelijke ontwikkeling van vrouwenemancipatie, kan zij ook tegen de achtergrond van bredere culturele veranderingen geïnterpreteerd worden. De zoektocht naar de 'echte man' en een essentialistische invulling van mannelijkheid vormen thema's die ook buiten religieuze kaders aan de orde worden gesteld. In het huidige culturele klimaat liggen identiteiten niet vast maar worden zij bemiddeld en

geconstrueerd door nieuwe normen van uniciteit en authenticiteit. Charles Taylor spreekt in dit verband over de toenemende mate van onzekerheid over het 'zelf', een ontwikkeling die in een stroomversnelling is geraakt in de jaren '60 van de vorige eeuw. De invulling van identiteit en sociale rollen zijn minder gegeven door de kerk of door traditionele patronen in de samenleving nu individuen door processen van individualisering geacht worden zelf richting te geven aan hun leven. Charles Taylor verbindt identiteit met de notie van authenticiteit wat veronderstelt dat de mens kan leven zoals hij werkelijk is. In de huidige 'age of authenticity'³⁵ is de mens genoodzaakt om authentiek te zijn en zichzelf te ontplooiën. Taylor wijst op de relatie met de Romantiek waarin het ideaal van oorspronkelijk, authentiek, en echt mens zijn centraal stond. Het is dan ook niet toevallig dat het ideaaltype van de 'wildeman' te herkennen is in Rousseau's verlangen naar de oermens, de authentieke mens die leeft in de vrije natuur. Deze oermens wordt door Rousseau gepositioneerd tegenover de gesocialiseerde man in de samenleving, de man die 'zodra hij maatschappelijk wordt, slaaf wordt, zwak, vreesachtig en kruiperig; zijn verwerkelijkte en verwijfde leefwijze ontnemt hem tenslotte als zijn kracht en moed.'³⁶

Tevens verwijst het ideaal type van de 'gewonde held' in de evangelische beweging naar de toenemende psychologisering en therapeutisering van de samenleving. Zoals de 'wilde man' overeenkomsten kent met het romantische ideaal van de oorspronkelijke mens, vestigt de 'nieuwe man' de aandacht op de rol van emoties, het gevoelsleven en het innerlijk. Deze brede culturele processen zijn ook zichtbaar binnen religieuze subculturen. Sinds de jaren '80 heeft de evangelische beweging een grote verandering doorgemaakt waarbij de antithetische houding ten aanzien van de omringende cultuur verschoof in de richting van het integreren van psychologische inzichten in zowel pastoraat als in de theologie. De culturele norm van zelfontplooiing resoneert binnen het religieuze discours in uitdrukkingen als 'worden zoals God je bedoeld heeft' terwijl het begrip bekering verschuift in betekenis van *metanoia* naar *therapeia*.³⁷

Tot slot

De evangelische mannenbeweging De 4^e Muskietier is meer dan een restoratie beweging die een terugkeer naar conservatieve gender rollen voorstaat. Het dominante helden-narratief in het discours van De 4^e Muskietier biedt zekerheid en duidelijkheid omtrent

de invulling van gender rollen voor een bepaalde doelgroep³⁸ en bevestigt de superioriteit van mannen in een samenleving waar mannen (en vrouwen) steeds meer op zichzelf zijn aangewezen om hun identiteit te construeren. Het laat de wederzijdse beïnvloeding zien van religieuze repertoires en die van de omringende (populaire) cultuur in de wijze waarop gender categorieën geconstrueerd en gelegitimeerd worden. Het karakterweekend sluit als rituele praktijk goed aan bij de huidige belevingscultuur waarin participatie en ervaring belangrijke bronnen zijn van authenticiteit. Maar behalve als reactie op bredere maatschappelijk ontwikkelingen geeft De 4^e Muskietier een belangrijk signaal af over het ervaren klimaat binnen veel kerken: daar valt blijkbaar weinig te beleven. In die zin past het fenomeen van het karakterweekend in de toenemende populariteit van pelgrimages en retraites die onder kerkelijk betrokkenen als een belangrijke aanvulling voor hun persoonlijke spiritualiteit worden beschouwd. Deze religieuze praktijken bieden zowel ruimte voor persoonlijke transformatie als voor de ervaring van *communitas*. Het is de terechte vraag in hoeverre dergelijke ervaringen aangeboden zouden moeten worden binnen de kaders van kerkelijke gemeenschappen.

¹ Henk Stoorvogel en Theo van den Heuvel. *De Vierde Muskietier, leven in dienst van de Koning*. Utrecht: Voorhoeve 2010, p. 132.

² De organisatie breidt zich inmiddels ook uit naar Duitsland en de Verenigde Staten. Zie '4e Muskietier begin met teams in Duitsland en de VS', *Nederlands Dagblad*, 2 november 2012.

³ "'Heer! Dorst! Kracht' klinkt het gebed", *Nederlands Dagblad*, 19 januari 2013.

⁴ '4e muskietier begint met teams in Duitsland en de VS', *Nederlands Dagblad*, 2 november 2012.

⁵ Stoorvogel en van den Heuvel 2010, p. 9.

⁶ Bridgman (1890) in Michael Longinow, 'The Price of Admission? Promise Keepers' Roots in Revivalism and the Emergence of Middle Class Language and Appeal in Men's Movements', in Dane S. Claussen ed., *The Promise Keepers, Essays on Masculinity and Christianity*. Jefferson: McFarland & Company, 2000, p. 42-55.

⁷ Deze term is afkomstig uit een boekrecensie van Charles Kingsley's roman 'Two Years Ago' gepubliceerd in Engeland 1857, zie Randy Balmer, 'Introduction', in *The Promise Keepers, Essays on Masculinity and Christianity*. Jefferson: McFarland & Company, 2000, p. 1-5.

⁸ Balmer, p. 3.

⁹ Bill Bright e.a., *Mannen in beweging*. Leiden: Barnabas 1997.

¹⁰ Ook in de Verenigde Staten was de Promise Keepers na de jaren '90 over haar hoogtepunt heen.

¹¹ Ruard Ganzevoort 1998. 'Mythen maken de man, mannelijkheid en de evangelische beweging', *Soteria* 15(1):10-21.

¹² Ganzevoort, p.17.

¹³ Ibid p. 15.

¹⁴ Ibid p. 12.

¹⁵ Stoorvogel en van den Heuvel, p. 11.

-
- ¹⁶ Ibid p. 26-29.
- ¹⁷ John Eldredge, *De Ongetemde Man*. Hoorbaar: Gideon 2004. Vertaling van John Eldredge, *Wild at Heart*. Nashville: Thomas Nelson 2001.
- ¹⁸ Stoorvogel en van den Heuvel, p. 59.
- ¹⁹ Stoorvogel en van den Heuvel, p. 68.
- ²⁰ Ibid p. 116
- ²¹ Henk Stoorvogel 'ENKA 13 4MEVENT', in *Musk4*, magazine voor musketiers, 2013 p.15.
- ²² Ingezonden brief van Herman Marsman, *Nederlands Dagblad*, 6 april 2013.
- ²³ Het thema gerechtigheid staat bij De 4^e Musketier in het teken van armoedebestrijding. Door het organiseren van marathons in Afrika met een sponsorprogramma heeft De 4e Musketier beweging veel publiciteit behaald. De directe koppeling tussen onrecht, armoede en Afrika neigt tot een stereotypering van sociale verantwoordelijkheid. Het is de vraag of hiermee de aandacht voor onrecht in de eigen samenleving niet buiten beeld blijft.
- ²⁴ Stoorvogel en van den Heuvel, p. 152.
- ²⁵ Ibid p. 165.
- ²⁶ 'Mannen op survival om te strijden als Jakob', *Nederlands Dagblad*, 7 juni 2008.
- ²⁷ Maurice Hoogendoorn, 'Avondmaal op de Duivelsberg' *Nederlands Dagblad*, 23 april 2012.
- ²⁸ Stoorvogel geciteerd door Hoogenboom Ibid.
- ²⁹ Henk Stoorvogel in: 'Mannen op survival om te strijden als Jacob', *Nederlands Dagblad*, 7 juni 2008.
- ³⁰ Ibid.
- ³¹ Ibid.
- ³² Eldredge, p. 205.
- ³³ Adriaan S. van Klinken en Peter-Ben Smit noemen 'the representation of Jesus Christ's masculinity in early Christian writing [] a highly instable matter', p. 12. Zie 'Introduction Jesus Traditions and Masculinities in World Christianity', *Exchange*, 42 (2013) 1-15.
- ³⁴ Met dank aan Johan Roeland en de VU studenten Merel Verschelling, Esther Raaijmakers, Emma-Lee Kasbergen en Freek Houweling van het BA vak Media Religie en Populaire Cultuur 2012-2013 die op basis van het beeldmateriaal van De 4e Musketier en het boek *De Vierde Musketier* een analyse hebben gemaakt van de verbeelding van mannelijkheid binnen deze mannen beweging.
- ³⁵ Charles Taylor, *A Secular Age*, Cambridge: Harvard University Press, 2002.
- ³⁶ Jean-Jacques Rousseau, *Discourse on the Origin of Inequality*. Indianapolis: Hackett Publishing Company (1755) 1992, p. 23.
- ³⁷ Miranda Klaver en Peter Versteeg, 'Evangelicalisering als proces van religieuze verandering', in *Praktische Theologie*, 34(2) p. 169-184.
- ³⁸ Reactie van een deelnemer aan het karakterweekend die voortijdig afhaakte: 'Voor een bepaalde doelgroep werkt het, zelfstandige ondernemers, de middenlaag van de zakenwereld, de doeners en de aanpakkers. Het zijn vooral eind veertigers en vijftigers die meegaan als alternatief op de midlife crisis. Mij spreekt het niet aan', (interview auteur).